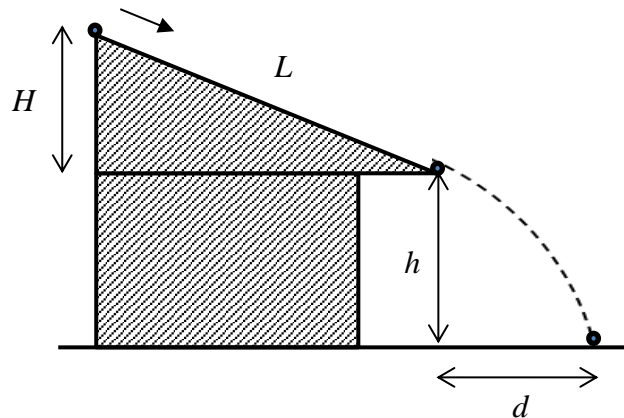

58. ročník Fyzikálnej olympiády
v školskom roku 2016/2017
Kategória A – krajské kolo
texty úloh

1. Gul'ôčka na strieške

Na vodorovnom dvore sa nachádza malý domček na náradie, obr. A2–1. Na domčeku je šikmá rovinná strecha, ktorá predstavuje naklonenú rovinu s výškovým rozdielom H a dĺžkou L . Strecha sa končí vo výške h nad vodorovným povrchom dvora.

Ak na horný koniec strechy položíme malú homogénnu gul'ôčku, začne sa pohybovať smerom k dolnému koncu strechy a po opustení strechy dopadne na povrch dvora vo vodorovnej vzdialenosti d od okraja strechy.

Obr. A2–1

Faktor šmykového trenia medzi povrchom gul'ôčky a povrchom strechy je f .

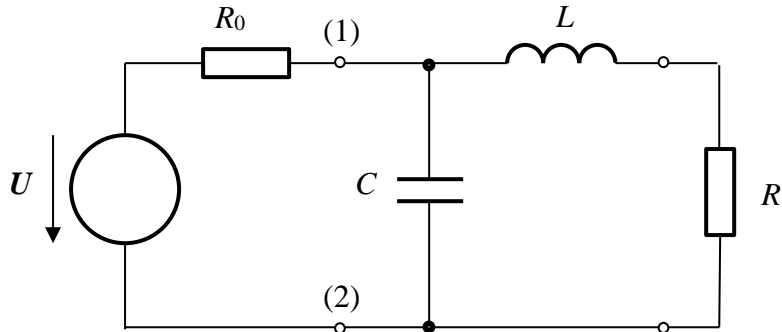
- Nakreslite obrázok gul'ôčky pri pohybe po povrchu strechy a vyznačte v ňom všetky sily pôsobiace na gul'ôčku. Odvodte podmienku pre pomer H/L , aby sa gul'ôčka pohybovala po povrchu strechy valivým pohybom bez prešmykovania.
- Určte rýchlosť v_0 hmotného stredu gul'ôčky na dolnom konci strechy.
- Určte vzdialenosť d , v ktorej gul'ôčka dopadla na povrch dvora.

Úlohu riešte všeobecne a pre hodnoty: $g = 9,8 \text{ m}\cdot\text{s}^{-2}$, $L = 90 \text{ cm}$, $h = 1,5 \text{ m}$, $f = 0,25$ a dve rôzne hodnoty výšky strechy $H_1 = 50 \text{ cm}$, $H_2 = 70 \text{ cm}$.

Odpor vzduchu pri pohybe gul'ôčky neuvažujte. Moment zotrvačnosti homogénnej gule s hmotnosťou m a polomerom r vzhľadom na os prechádzajúcu jej stredom $I = (2/5) m r^2$.

2. Obvod striedavého prúdu IC

Ku zdroju striedavého napätia s efektívnou hodnotou napätia U a vnútorným odporom R_0 je pripojený spotrebič s odporom R cez prispôsobovací CL člen, obr. A2-2.

Obr. A2-2

- Určte komplexnú impedanciu Z_{12} obvodu CLR vzhľadom na svorky (1)–(2), jej absolútnu hodnotu Z_{12} a argument φ impedancie Z_{12} .
- Určte frekvenciu f_r , pri ktorej je argument φ komplexnej impedancie Z_{12} nulový (stav rezonancie), a efektívnu hodnotu U_{12} napätia na svorkách (1)–(2) zdroja pri rezonančnej frekvencii f_r .
- Určte efektívnu hodnotu I prúdu prechádzajúceho zdrojom, efektívnu hodnotu I_R prúdu prechádzajúceho rezistorom s odporom R a pomer I_R/I v stave rezonancie.

Úlohu riešte všeobecne a pre hodnoty $U = 12 \text{ V}$, $R_0 = 5,0 \text{ k}\Omega$, $C = 20 \text{ nF}$, $L = 5,0 \text{ mH}$, $R = 50 \Omega$.

3. Technéciový generátor

Rádiofarmaká sú rádioaktívne látky, ktoré sa používajú na lekárske účely. Jedným z najpoužívanejších rádionuklidov je γ -žiarič technécium ${}^{99m}_{43}\text{Tc}$. Index „m“ znamená, že jadro je v excitovanom stave a pri prechode do základného stavu ${}^{99}_{43}\text{Tc}$ vyžiari γ -fotón s energiou $E_\gamma = 140 \text{ keV}$. Polčas prechodu z excitovaného do základného stavu $T_T = 6,0 \text{ h}$.

- Určte vlnovú dĺžku λ vyžarovaných γ -fotónov. Energiu fotónu porovnajte s pokojovou energiou elektrónu, ktorej hmotnosť je m_e !
- Pre lekárske použitie pripravili vzorku s aktivitou $A_0 = 15 \text{ TBq}$. Medzi výrobou vzorky a jej aplikáciou uplynula doba $t = 4,5 \text{ h}$. Určte aktivitu A a výkon P γ -žiarenia vzorky v čase jej aplikácie.

Keďže aktivita rádiofarmaka veľmi rýchlo klesá, musí sa pripraviť priamo v zdravotníckom zariadení. Používa sa k tomu technéciový generátor. Východiskovým materiálom je rádioaktívny izotop molybdén ${}^{99}_{42}\text{Mo}$, ktorý sa získava zo stabilného izotopu ${}^{98}\text{Mo}$ ostreľovaním neutrónmi z nukleárneho reaktora alebo ako produkt štiepenia uránu ${}^{235}\text{U}$. Rádioizotop ${}^{99}\text{Mo}$ sa mení na ${}^{99m}\text{Tc}$ s polčasom premeny $T_M = 65 \text{ h}$, tzn. časové nároky na prepravu a manipuláciu ${}^{99}\text{Mo}$ nie sú preto tak veľké.

Začiatočná náplň generátora je kompozit $\text{Mo-Al}_2\text{O}_3$, molybdén je viazaný v kryštálovej mriežke oxidu hlinitého. Pri rádioaktívnej premene vzniká ${}^{99m}\text{Tc}$, ktoré je viazané na Al_2O_3 slabšie a vyplavuje sa z generátora metódou stĺpcovej chromatografie. Získava sa tak roztok s obsahom ${}^{99m}\text{Tc}$.

- Napíšte rovnicu premeny ${}^{99}\text{Mo}$ na ${}^{99m}\text{Tc}$ a uveďte, o akú premenu ide. Určte aktivitu A_{10} začiatočnej náplne generátora, ktorá obsahuje $m_1 = 25 \text{ g}$ molybdénu ${}^{99}\text{Mo}$.

Po naplnení generátora kompozitom postupne klesá počet jadier Mo a narastá počet jadier ${}^{99m}\text{Tc}$. Počet jadier ${}^{99m}\text{Tc}$ dosiahne maximálnu hodnotu za dobu $t_1 = 22 \text{ h}$.

- Určte aktivitu A_2 vzorky ${}^{99m}\text{Tc}$, ktorá sa získa vyplavením všetkých atómov ${}^{99m}\text{Tc}$ z generátora v uvedenom čase t_1 .

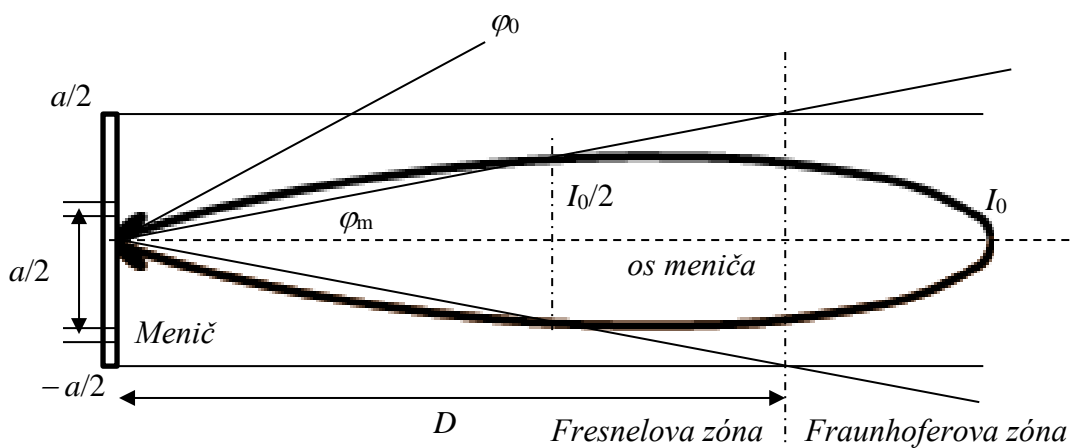
V praxi sa rádioaktívny preparát ${}^{99m}\text{Tc}$ z generátora vyplavuje častejšie (po 6 až 12 hodinách) opakovane až po dobu jedného týždňa, a tak generátor slúži celý týždeň ako zdroj rádiofarmaka.

Hodnoty koeficientov a konštánt: $N_A = 6,0 \times 10^{23} \text{ mol}^{-1}$, $M_{\text{Mo}} = 99 \text{ g} \cdot \text{mol}^{-1}$, $h = 6,6 \times 10^{-34} \text{ J} \cdot \text{s}$, $c = 3,0 \times 10^8 \text{ m} \cdot \text{s}^{-1}$, $1 \text{ eV} = 1,6 \times 10^{-19} \text{ J}$, $m_e = 9,1 \times 10^{-31} \text{ kg}$

4. Ultrazvuková sonda

V ultrazvukovej defektoskopii alebo v lekárskej ultrasonografii sa na generovanie ultrazvuku používajú piezokeramické meniče, tenké doštičky, ktoré sa rozkmitávajú striedavým elektrickým napätím. Kmity doštičky sa prenášajú do telesa priamym kontaktom so skúmaným telesom, a tak v ňom generujú ultrazvukovú vlnu. Ultrazvuk sa odráža od nehomogenít vo vnútri telesa a vracia sa naspäť k meniču, ktorý slúži aj ako detektor. Aby sa dalo určiť, v ktorom smere sa nachádza nehomogenita, musí byť ultrazvukový zväzok dostatočne úzky.

Uvažujme menič v tvare dlhého úzkeho pásika so šírkou a , ktorého celý povrch kmitá v smere kolmom na povrch pásika s frekvenciou f , obr. A2–3. V blízkej vzdialenosti (Fresnelovej zóne) má generovaný Fresnelov zväzok šírku a rovnú šírke meniča. Vo veľkej vzdialenosti (Fraunhoferova zóna) sa uplatňuje rozbiehavosť zväzku spôsobená difrakciou. Intenzita I difrakčného zväzku ultrazvuku ako funkcia uhlu φ vyžarovania vzhľadom na os meniča v obrázku je znázornená hrubou čiarou. V priamom smere má intenzita zväzku maximálnu hodnotu I_0 a so zväčšovaním uhla φ vyžarovania intenzita klesá až k nulovej hodnote pre uhol φ_0 . Pri uhle $\varphi_m \approx \varphi_0/2$, ktorý sa nazýva medzný uhol zväzku, je intenzita vyžarovania polovičná $I_0/2$. Priesečník polpriamky uhlu φ_m s hraničnou polpriamkou Fresnelovho zväzku určuje hranicu oboch zón. Dĺžka blízkej (Fresnelovej) zóny je D .

Obr. A2–3

- Určte vlnovú dĺžku λ ultrazvuku v látke.
- Určte uhol φ_0 , pri ktorom je intenzita vyžarovania nulová v dôsledku difrakcie na pásiku meniča.
- Určte dĺžku D Fresnelovej zóny meniča pre vlnovú dĺžku λ a malý uhol $\varphi_0 \ll 1$ rad.

Na predĺženie Fresnelovej zóny sa používa namiesto jedného pásika štruktúrovaný menič – mriežka, ktorá pozostáva z N dlhých rovnobežných pásikov vedľa seba so vzájomnou vzdialenosťou d ich stredov.

- Určte hodnoty φ_{0N} , φ_{mN} a D_N pre takýto štruktúrovaný menič.

Úlohu riešte všeobecne a pre hodnoty: $a = 1,2$ mm, $d = 0,30$ mm a $N = 16$, frekvencia ultrazvuku $f = 5,0$ MHz, rýchlosť šírenia ultrazvuku v látke $c = 1\,540$ m·s⁻¹.